

Lestadiolaisuuden hajaannukset

Jouko Talonen

Johdanto

Lestadiolaisuus on laajimmalle levinnyt pohjoismaissa syntynyt uskonnollinen liike. Suomen 1800-luvun herätysliikkeistä se on myös kansainvälinen liike, jonka suurimmat osaryhmät ovat pystyneet jatkuvasti uusiin aluevaltauksiin. Toisaalta pohjoiskalottialueella syntynyt herätysliike on myös eniten kokenut hajaannuksia. Lestadiolaisuuden eräs piirre onkin ollut juuri alttius hajaantumiskehitykselle. Sata vuotta sitten alkaneen pirstoutumisen tuloksena voimme uuden vuosituhannen alussa erottaa 18 eri lestadiolaisryhmää, jos pienet sirpaleryhmätkin lasketaan lukuun. Tässä yhteydessä haluan korjata vuoden 2000 aikana eri yhteyksissä esittämäni tiedon siitä, että lestadiolaisuudessa olisi 17 eri osaryhmää, jos lähtökohtana on vähintään 25 henkilön yhteisönmuodostus. Tarkempi paneutuminen Pohjois-Norjassa vaikuttavan ns. Lyngenin suunnan kehitykseen 1990-luvulla on pakottanut nostamaan lukua 18:aan. Haluan kiittää Tromssan (Tromsø) yliopistossa Lyngenin lestadiolaisuutta tutkinutta Bengt-Ove Andreassenia saamastani informaatiosta.¹ Toisaalta on syytä muistaa, ettei hienojakoinen suuntamuodostuksen erittely anna koko kuvaa pohjoisen herätysliikkeen olemuksesta. Todellista merkitystä on Suomessa vain viidellä lestadiolaisuuden osaryhmällä (SRK-vanhoillisuus, esikoislestadiolaisuus, Rauhan Sanan ryhmä, uusiheräys ja Elämän Sanan -ryhmä), jotka kukin edustavat yhteistä 1800-luvun perinnettä omalla painoarvolla.

¹ Bengt-Ove Andreassenin haastattelu Pajalan Laestadius-seminaarissa 23.1.2001. Muistiinpanot. JTA.

Näistä ryhmistä kolme ensin mainittua ovat yhä nuorisovoittoisia kansanliikkeitä.²

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista pohtia seikkaperäisemmin eri hajaannusten dogmaattisia, sosiologisia tai kirkkomaantieteellisiä syitä eikä selvittää eri osaryhmien selitysmalleja ja tulkintoja skismoista. Kiinnittäisin huomion kuitenkin kolmeen näkökohtaan. Hajaannukset ovat olleet herätysliikkeessä toistuvia. Kaikki kolme pääryhmää ovat aika ajoin pirstoutuneet. Herätysliikkeen perinteen ja uudistumisen dialektiikka on pulpahtanut esiin vuoroveden tavoin.

Toiseksi hajaannukset ovat olleet useassa tapauksessa globaalisia, ts. ne ovat ulottuneet yleensä kaikille herätysliikkeen vaikutusalueille Pohjois-Amerikkaa myöden. Hajaannusten eräänä taustatekijänä onkin epäilemättä ollut juuri se laaja ekspansio, jonka herätysliike koki 1870–1880 -luvulla.³ Kolmanneksi on kysyttävä, mikä vaikutus hajaannuksiin on ollut sillä, että lestadiolaisuus on ollut tyypillinen maallikkoliike. Herätysliikkeen dogmatiikkaa ovat usein luoneet maallikkosaarnaajat, joiden oma

² Artikkelini perustuu etupäässä seuraaviin aikaisempiin artikkeleihin ja kirjoituksiini: Pohjois-Amerikan lestadiolaisuuden osaryhmien kannatus ja toiminta. Käsikirjoitus 1995. JTA; Suomen lestadiolaisuuden osaryhmät. -Perusta 1/2000.; Lestadiolaiset ryhmät. -Kirkkoväylä-Meän Tornionlaakso 8/ 10.8.2000; Lestadiolaisuuden nykytilanne. -Tornionlaakson vuosikirja 2000 (Tornio 2000). Mainitut esitykset rakentuvat pitkän ajan kuluessa hankittuun tietoon lestadiolaisen herätysliikkeen vaiheista sekä herätysliikettä koskevaan peruskirjallisuuteen, johon tässä artikkelissa viitataan vain fragmentaarisesti. Tässä yhteydessä on syytä viitata myös lestadiolaisuuden tutkimuksen perustavaan käyttökirjaan: *Pekka Raittila, Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia*. SKHST 74 (Helsinki 1967). Myös *Martti Vuollo* luo väitöskirjansa alussa katsauksen tärkeimpiin lestadiolaisuuden osaryhmiin. *Martti Vuollo, Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963*. *Studia Historica Septentrionalia* 37. Diss. (Rovaniemi 1999), 14–16. Hajaannuksia koskeva yleisesitys, ks. *Warren Hepokoski, The Laestadian Movement: Disputes and Divisions 1861–1997*. [Culpeper, Virginia 1997]. Painamaton tutkielma. JTA.

³ Herätysliikkeen ekspansioista, ks. esim. *Pekka Raittila, Lestadiolaisuus. - Mitä. Missä. Milloin 1981* (Helsinki 1980, 190–191; *Seppo Lohi, Pohjolan kristillisyyden leviäminen Suomessa 1870–1899* Diss. (Oulu 1997).

kokemusteologia on yhtynyt uskonnollisen liikkeen perinteen raamatuntulkintaan.

Suuri hajaannus

Pohjoiskalottialueella syntyneen, mutta nopeasti laajoille alueille levinneen herätysliikkeen hajaantuminen alkoi jo 1800-luvun loppupuolella Pohjois-Amerikassa.

1800-luvulla oli myös Pohjois-Norjassa vakavia kiistoja. 1800- ja 1900 -taitteeseen osunut ns. suuri hajaannus jakoi liikkeen kolmeen osaryhmään: uuteenheräykseen, esikoislestadiolaisuuteen ja vanhoillislestadiolaisuuteen. Kittilästä liikkeelle lähtenyt uusiheräys halusi palata liikkeen alkuvaiheen voimakkaisiin pietistisiin korostuksiin ja vieroksui liian "avaraa" evankeliumin julistusta. Uusiheräys torjui lestadiolaisyhteisön ainutlaatuisuuden merkityksen korostamisen ja halusi ottaa etäisyyttä rajattuun seurakuntakäsitykseen. Samalla se suuntautui pakanalähetystyöhön yhteistyössä Suomen lähetysseuran (SLS) kanssa. Esikoiset halusivat painottaa Lapin "vanhinten" auktoriteettia ja tehdä pesäeroa "maailmaan" nimenomaan tapakulttuuriin liittyvissä asioissa.

Vanhoillislestadiolaisuus, joka lopulta järjestäytyi Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistykseksi (SRK) 1914, painotti "vapaan" ja "avaran" evankeliumin julistusta. Synnit tuli saarnata anteeksi "kattoja ja seiniä myöden". Suunnan seurakuntakäsitys muodostui yhä enemmän eksklusiiviseksi erityisesti tuloksettomana päättyneen lestadiolaisryhmien sovintokokouksen (1911) jälkeen. Viron lestadiolaisuudesta lähti 1800-luvun lopussa liikkeelle uudenheräyksen lieveilmiönä hurmosliike, ns. narvalaisuus, joka levisi myös Venäjälle ja Suomeen. Narvalainen hurmos oli pääosaltaan sammunut 1920-luvulle tultaessa.

(Tässä julkaisussa Itä-Suomen ja Venäjän lestadiolaisuuden erityistuntija, fil. lis. Mauri Kinnunen käsitteleeekin narvalaisuuden syntyä, olemusta ja kirkkohistoriallista merkitystä).

1910 -luvulta alkaen alkoi Pohjois-Norjan Lyngenin alueen lestadiolaisuus yhä selvimmin erottautua muusta herätysliikkeen perinteestä. Johtavana saarnaajana alueella vaikutti eräänlainen patriarkkahahmo Erik Johnsen (1844–1941). Lyngenin suunta

(Junsan Erkin suunta) pitää kiinni toisaalta vahvasti lestadiolaistraditiosta, mutta korostaa Lutherin ja luterilaisen tunnustuksen merkitystä voimakkaammin kuin muut lestadiolaisuuden kansanliikeryhmät. Lyngenin suunnan sisäisten jännitteiden takia suunta jakautui 1992 ns. fundamentalisteihin ja "liberaaleihin". Edelliseen kuuluu 1200, jälkimmäiseen 800 Pohjois-Norjan lestadiolaista seurakansaa.

Vuosina 1994–1995 irtautui ns. fundamentalisteista noin 50 hengen separatistinen ryhmä. Tämä separaatioryhmä painottaa voimakkaasti evankeliumin näkökulmaa, mutta on samalla irtautunut myös Norjan evankelis-luterilaisesta kirkosta. Separatio on lähinnä paikallinen ilmiö Kvaenangenissa, jossa yhteisö hoitaa itse sakramentit ja hautauksen. Viimeinen Lyngenin alueen lestadiolaisuuden hajaannus tapahtui 1998, kun lähinnä henkilöristiriitojen takia ns. fundamentalisteista eriytyi 40 hengen ryhmä saamelaissaarnaaja Egil Gundersenin johdolla.

Vanhoillislestadiolaisuuden hajaannukset

Vanhoillislestadiolaisuuden hajaantumiskehitys alkoi Pohjois-Amerikasta. SRK-vanhoillisuuden kanssa työyhteydessä olleesta ns. heidemannilaisuudesta eriytyi 1921–1922 saarnaaja Johan Pollarin (1865–1945) johtama äärimmäisevankelinen suunta, joka väheksyi ripin merkitystä. Ryhmää alettiin kutsua pollarilaisuudeksi. Tämä varsin omaperäinen pieni ryhmä on osoittautunut hyvin skismaattiseksi. Sen piirissä oli ensimmäinen hajaannus jo 1930-luvun puolivälissä. Myöhemmin jakautumisia on tapahtunut 1962–1963 ja 1978. Nykyään on Yhdysvalloissa neljä erillistä pollarilaisryhmää, joista suurimpaan alaryhmään (Independent Apostolic Lutheran Church) kuuluneen 3000 henkeä ja pienimpään (saarnaaja Melvin Hangan johtama ryhmä) 25 henkeä.

Pohjois-Amerikan vanhoillislestadiolaisuudessa esiintyi jännitteitä myös suhtautumisessa ns. suuriin seuroihin, joita oli Suomen mallin mukaan ryhdytty pitämään 1908. Osa esikoislestadiolaisista (Lannavaaran esikoiset) oli liittynyt uskonyhteyteen vanhoillisten kanssa näissä seuroissa. Pohjois-Amerikan vanhoillislesta-

diolaisten voimahahmo, pastori A. L. Heideman (1862–1928) ei hyväksynyt tehtyä sovintoa.

Suhde ns. suuriin seuroihin alkoi jakaa liikettä. Vuonna 1928 perustettuun Amerikan suomalaiseen apostolis-luterilaiseen kirkkokuntaan liittyi vain osa Yhdysvaltain vanhoillislestadiolaisista. Kun Suomen vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestö (SRK) takertui Heidemanniin ja hänen poikaansa, Suomessa opiskelleeseen pastori Paul Heidemanniin katsoen heidät "oikean" kristillisyyden edustajiksi Yhdysvalloissa, se merkitsi vähitellen liikkeen jakoa kirkkokunnan kannattajiin ja heidemannilaisiin.

Kun eräät Suomen vanhoillislestadiolaisuuden puhujat (mm. kirkkoherra V. A. Juntunen) lähtivät 1932 saarnamatkalle apostolis-luterilaisen kirkkokunnan kutsusta Pohjois-Amerikkaan, syntyi liikkeessä skisma, joka johti 1934 Rauhan Sanan ryhmän syntyyn. Jako oli ensi sijassa alueellinen. Pohjoisen Skandinavian vanhoillislestadiolaisten enemmistö, Tornionlaakso lähes kokonaisuudessaan ja Suomen ruotsinkieliset lestadiolaiset "putosivat" Rauhan Sanan "syliin" kuin kypsä omena. Varsinaista hajaantumista tapahtuikin lähinnä eräissä Keski- ja Etelä-Pohjanmaan suomenkielisissä lestadiolaisyhteisöissä ja rauhanyhdistyksissä sekä Helsingissä.⁴

1930-luvulla eriytyi Pohjois-Ruotsissa saarnaaja Toivo Korpe-
lan kannattajien vaikutuksesta eskatologis-hurmoksellinen suunta, ns. korpelalaisuus. Hurmoksen vaikutusta esiintyi jonkin verran Suomen puolella. Ilmiö on kiehtonut tutkijoita ja kirjailijoita yllättävän runsaasti. Korpelalaisuus oli käytännössä lestadiolaisuuden virallisesta päälinjasta irrallinen liike, vaikka yleisessä

⁴ Vuoden 1934 hajaannuksesta ks. esim. *Vuollo* 1999, 133–141. Hajaannuksesta ei ole spesiaalitutkimusta. Ks. *Jouko Talonen, Kun herätysliike hajosi... Vanhoillislestadiolaisuuden hajaannus 1934. Käsi-kirjoitus* (1984). JTA. Lestadiolaisuuden paikallishistoriallisissa esityksissä ja opinnäytetutkimuksissa ko. hajaannusta on käsitelty eri yhteyksissä. *Pekka Raittila* kiinnittikin eräässä vaiheessa huomioni juuri siihen, että ko. hajaannus oli monessa suhteessa alueellinen, ei ensi sijassa dogmaattinen. *Raittila* viittaa Tornionjokilaakson lestadiolaisuuden alueelliseen eriytymiseen 1900-luvun alkupuolella. *Pekka Raittila, Tikkatie väylän poikki. Tornionlaakson saarnaajista ja seuratoiminnasta ennen toista maailmansotaa. - Tornionlaakson vuosikirja 1982* (Tornio 1982).

mielipiteessä, kirjallisuudessa ja "kulttuurianalyyseissä" sen lestadiolaista lähtökohtaa mielellään korostetaan.

Ruotsin vanhoillislestadiolaisuus jakautui 1950-luvun puolivälissä kahteen ryhmään, joista Laestadianska missionsförbundet (ns. leskisläiset) ei pitänyt enää virallista yhteyttä Suomen SRK:n kanssa. Pieni ryhmä julkaisi lyhyen aikaa (1955–1958) jopa omaa *A och O* -julkaisuakin. Tämän sirpaleryhmän "hengenheimolaisena" on Pohjois-Norjassa yhä vaikuttava Hans Nilssenin ryhmä (Hans Nilssen riktningen). Norjassa suunta vaikuttaa Lofoottien ja Ofoten-vuonon alueella. Norjalaisten ja ruotsalaisten kesken esiintyy säännöllistä puhujien vaihtoa. Suomessa ja Yhdysvalloissa ei tällä haarautumalla ole kannatusta.

SRK-vanhoillisuudessa käytiin todella rajua opillista välien selvittelyä 1960–1961. Kiista koski ennen kaikkea seurakunta- ja sakramenttikäsitystä sekä suhdetta pakanalähetystyöhön. Seurauksena oli pappien valtaenemmistön joutuminen "ulos" SRK:n piiristä. Ns. pappislinja ei muodostunut kuitenkaan merkittäväksi kansanliikkeeksi. Vuonna 1963 perustettu Laestadius-seura on ollut löyhä henkilöjäseniin nojaava yhdistys. Lestadiolaisella pappislinjalla oli vahva rooli 1960–1980 -luvuilla Pohjois-Suomen kirkollisessa elämässä. Ne kolme lestadiolaistaustaista piispaa, jotka Suomen kirkkohistoria tuntee, nousivat juuri tämän pappisryhmittymän piiristä, nimittäin L. P. Tapaninen (Oulun piispa 1963–1965), Hannes Leinonen (Oulun piispa 1965–1979) ja kenttäpiispana 1970-luvulla toiminut Yrjö Massa.

(Oulun nykyinen piispa Samuel Salmi ei lukeudu mihinkään herätysliikkeeseen. Hänen isänsä Tornionlaaksossa hyvin tunnettu rovasti Emil Salmi (1906–1987) oli sen sijaan Rauhan Sana -liikkeen tunnetuimpia pappeja ja toimi mm. Rauhan Sana -lehden päätoimittajana 1960–1977).

1930-luvulta saakka SRK-vanhoillisuuden piirissä "haisteltiin" ns. kososlaista henkeä (nimitys saarnaaja J. A. Kososen mukaan). Pappislinjan eriytymisen jälkeen liikkeessä kiinnitettiin yhä enemmän huomiota ns. kososlaisuuteen. Erityisesti 1970-luvulla SRK:ssa ja paikallisissa rauhanyhdistyksissä käytiin voimallista sisäistä keskustelua ja välien selvittelyä, joka "hoitokokouksi-neen" herätti laajaa huomiota julkisuudessa. Pohjois-Amerikan heidemannilaisuus jakautui 1972–1973. Enemmistö amerikkalaisista katkaisi yhteyden Suomen vanhoillislestadiolaisiin. Suo-

nessa eron joutuneet perustivat 1977 Suomen vanhoillislestadiolaisen rauhanyhdistyksen.

Suomessa tätä yhä pienemmäksi käynyttä ryhmää kutsuttiin myös "sillanpääläisyydeksi" kirkkoherra Paavo Sillanpään mukaan. Nykyään tämä ryhmä on kooltaan varsin vaatimaton.

Uudenheräyksen skismat

Suhde Suomen Lähetysseuraan oli alusta saakka jossain määrin jakava kysymys ns. uudenheräyksen piirissä. Liike toimi aluksi 1908 perustettuna Suomen lähetysseuran haaraosastona (SLLH). Itsenäisempää toimintaa kannattaneiden (mm. Martti E. Miettinen, Arvi Merikallio) ja kiinteän yhteistyön kannalla olleiden jännitys purkautui 1938, jolloin oppositio muodosti Suomen lestadiolaisen lähetysyhdistyksen. Hajaannus korjattiin kuitenkin jo 1940, jolloin molemmat ryhmät liittyivät yhdeksi muodollisesti SLS:sta irrallaan olevaksi järjestöksi.

1950-luvulla muodostui uudenheräyksen vanhan pietistisen perinteen ja osittain helluntailaisuudestakin saatujen vaikutteiden pohjalta pieni oppositioryhmä Oulaisten kirkkoherra Einari Peuran johdolla. "Peuralaisuutta" kutsuttiin sunnan julkaisun Kolkuttajan mukaan myös Kolkuttaja-suunnaksi. Toisen maailmansodan jälkeisessä ns. upseeriherätyksessä keskeistä roolia näytelleen kenraali Eskil Peuran hengellisenä kotina voidaan pitää Kolkuttaja-suuntaa. Myös everstien Niilo Simojen ja Jarl Jarkan lestadiolaisyhteydet suuntautuivat jossain vaiheessa tähän ryhmään.

Kolkuttajan ryhmä jakautui kahtia 1960. Varsinainen "peuralaisuus", jonka henkisenä johtajana toimi veljensä kuoltua Eskil Peura, on nyttemmin jo kirkkohistoriaa. Sen sijaan Kolkuttaja-suunnan toinen ryhmä, saarnaaja Heikki Kontiosta nimensä saanut "kontiolaisuus" sinnittelee yhä hengissä. Kolkuttaja -lehti ei tosin enää ilmesty. Sunnan järjestö Suomen lestadiolainen lähetysliitto lopetti toimintansa 1976. Ryhmällä ei ole enää yhtään varsinaista saarnaajaa. Kotiseuroja pidetään silti yhä Sodankylässä, Pyhäjoella ja Noormarkussa.

Esikoislestadiolaisuuden jakautumiset

Esikoislestadiolaisuus säilyi yhtenäisenä 1960-luvun puoliväliin. Jännite vanhan esikoisperinteen ja avaramman ajattelun kesken kulminoitui kiistaan kielellisesti uudistetusta Laestadiuksen postillasta. Saarnaaja August Isaksson veti Ruotsissa itsenäistä linjaa. Saarnaaja Levi Älvgren ei hyväksynyt Lapin "vanhimman" Gunnar Jönssonin tukea rovasti Per Boremannin uudistamalle Laestadiuksen postillalle. Ns. leeviläisyys halusi tietoisesti tukeutua myös herätysliikkeen alkuperäiseen askeettis-rigoristiseen perinteeseen. Oppositioryhmä, nimeltään Ensinsyntynyt seurakunta Ruotsin Lapinmaalla jakautui 1977 Älvgrenin ryhmään (leeviläiset) ja saarnaaja Sten Johanssonin ryhmään (steniläiset). Hajaannuksen vaikutus ulottui Suomeenkin.

Sovintoyritykset

Suomen lestadiolaisuudessa on ollut eri ryhmien välisiä sovintoyrityksiä 1911, 1920-luvun alussa ja vanhoillislestadiolaisten ryhmien välillä 1945–1946. Nämä sovintoyritykset eivät johtaneet kestäviin tuloksiin. Yhdysvalloissa saatiin ensimmäisten hajaannusten aiheuttama repeämä korjattua 1893, mutta sovinto oli varsin lyhytaikainen. Vuonna 1908 tapahtui Yhdysvalloissa ensimmäisissä ns. suurissa seurakouksissa sovinto vanhoillislestadiolaisten ja ns. lannavaaralaisten esikoisten kesken. Tämä sovinto piti, mutta samalla se avasi tien kehitykselle, joka lopulta johti uuteen ryhmämuodostukseen. Edellä onkin jo viitattu Pohjois-Amerikan vanhoillislestadiolaisuuden jakautumiseen ns. suurseuralaisiin ja heidemannilaisiin.

Vain Venäjällä ovat kaikki lestadiolaiset pysyvästi yhdistyneet. Venäjän uusheränneet ja vanhoillislestadiolaiset yhdistyivät kommunismin puristuksessa 1924.⁵ Venäjän yhdistynyt lestadiolaisuus talvehti hengissä kommunistisen terrorin vuodet. Yhteys Suomeen avautui 1990-luvun alussa.

⁵ Venäjän lestadiolaisuuden yhdistymisestä, ks. *Wäinö Havas*, Lestadiolaisuuden historia pääpiirteissään (Oulu 1927) 220–221. Tässä yhteydessä en viittaa erikseen muuhun kirjallisuuteen, jossa sovintoesitysten vaiheita on käsitelty.

Herätysliike oli onnistunut "maan alla ja päällä" jopa leviämään Pietarin ympäristöstä Samaraan 1920-luvulla. Pieniä pesäkkeitä oli sittemmin muuallakin Neuvostoliitossa. Jopa Kalingradissa oli 1950-luvulla pieni lestadiolaisyhteisö. Vuodesta 1947 Neuvosto-Latviassa (Riika) alkaen toiminut pieni venäläinen lestadiolaisyhteisö jatkaa yhä seuratoimintaansa. Tutustuin tämän yhteisön edustajiin 1999.⁶

Vuoden 1911 sovintokokoukseen osallistuivat vanhoillislestadiolaiset, uusheränneet ja esikoiset. Kokous oli pääosin vanhoillisten ja uusheränneiden välien selvittelyä, ja se päättyi tuloksettomana. 1920-luvulla alussa uudenheräyksen piirissä tehtiin aloitteita eri ryhmien sovinnon aikaansaamiseksi. Tuloksia ei ollut.

Pastori Wäinö Havaksen ja saarnaaja Emil Spetsin vieraillessa Pohjois-Amerikassa 1920-luvun puolivälissä pidettiin Astoriassa (Ore) "sovintokokous" 28.1.1926, jossa keskusteltiin Suomessa tapahtuneista hajaannuksista. Kokous vetosi Suomen uusheränneisiin ja vanhoillislestadiolaisiin, jotta nämä voisivat vielä kerran kokoontua keskustelemaan ristiriidoista ja etsimään sovintoa. Havas toimikin jonkin verran näiden tavoitteiden puolesta. Vuonna 1929 hän siirtyi vanhoillislestadiolaisiin.⁷

1934 SRK-vanhoillisuudesta syrjään joutunut vanha, karismaattinen saarnaaja Pauli Rantala (1862–1936) esitti vähän ennen kuolemaansa 1936, että lestadiolaiset ryhmät voisivat vielä kerran kokoontua yhteen neuvottelemaan.

Tarkoitukseni on, että kaikista ryhmistä kokoontuisi sellaisia, joilla kysymyksessä ainoastaan oman kuolemattoman sielun autuus, Jumalan kunnia ja muittenkin köyhäin lasten tarve, eivätkä jalot lahjat, ei kunnia eikä tavara, vaan kuolemattoman sielun iankaikkinen autuus.

⁶ Pjotrs Petrovin haastattelu 28.7.1999 Riikassa (tulkkina Latvian herrnhuttilaissäätiön sihteeri Ivars Abelis); Juri Serovin haastattelu SRK:n suvi-seuroissa Petäjävedellä 1.7.2000. Tässä yhteydessä lausun kiitokset fil. lis. Mauri Kinnuselle, joka on antanut informaatiota Venäjän lestadiolaisuuden vaiheista kommunismin vuosina.

⁷ *Paavo Viljanen*, Wäinö Havas. Hengen ja miekan mies (Porvoo. Helsinki 1943), 94–95, 104–111.

Tämä "nöyrä esitys" julkaistiin Rauhan Sana -lehdessä (4/1936) ja uudenheräyksen Vartijan Ääni -julkaisussa. Tässä vaiheessa ei hanke mennyt eteenpäin.⁸

Toisen maailmansodan jälkeen 1945 saatiin Oulussa pidetyssä ns. Antinpäivän kokouksessa aikaan sovinto SRK-vanhoillisuuden ja Rauhan sanan ryhmän kesken. Rauhan sanan ryhmän – jota tuolloin kutsuttiin yleisesti ns. pikkuesikaisuudeksi – positio määriteltiin nyt SRK:n näkökulmasta uudelleen. Kysymyksessä oli "Jumalan valtakunnan" ryhmien "erillään olo", ei "eriseura". Sovinto ajoi erityisesti Oulun tuomiorovasti L. P. Tapaninen ja yleensä SRK:n "avarammat" aktiivit. Sovinto ei ollut kuitenkaan pitkäaikainen. Rauhan Sanan ryhmässä saattoivat jotkut kysellä sitä, oliko kysymyksessä "aito" sovinto, ja oliko "totuutta viety salatuimpaan saakka".

Ratkaisevaa oli kuitenkin se, että SRK:n "jyrkkien maallikkojen" siipi nosti saarnaaja Heikki Saaren (1906–1987) johdolla kovan metelin "ennen kuulumattomasta eksytyksestä". Tämä siipi koki, että herätysliikkeen pääsuunnan seurakuntaoppi oli annettu alttiiksi. Rauhan Sanan ryhmää oli pidettävä "eriseurana". "Siionin muuriin" ei saanut porata aukkoja.

Torniossa kevättalvella 1946 pidetty kokous kariutti lopullisesti sovintopyrkimykset. Myös SRK:n sovintoa ajanut siipi joutui taipumaan perinteessä vakiintuneeseen seurakuntakäsitykseen (mm. L. P. Tapaninen).⁹

Viimeisten vuosikymmenten kuluessa ovat pienempien lestadiolaisryhmien keskinäiset yhteydet lisääntyneet. Yhtenä osoituksena siitä on kolmen lestadiolaisryhmän (Rauhan Sana, uusiheräys, Elämän Sanan -ryhmä) yhteinen laulukirja Siionin Matkalaulut, jota ensimmäisen kerran työstettiin 1970-luvulla.

⁸ Ks. esim. *Rauhan Sana* 7–8 / 2000; *Talonen* 1984.

⁹ *Uuras Saarnivaara*, Vanhoillisuuden hajaantumisen historiaa Amerikassa ja Suomessa (Oulu 1950); *Jouko Talonen*, K. A. Lohi uskonnollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma (HYTTK 1979) 187–196; *Seppo Särkiniemi*, Vanhoillislestadiolaisuus kasvavassa suurkaupungissa (1945–1988). – Hyvän paimenen hoidossa. Helsingin Rauhanyhdistys 100 vuotta (Oulu 1988) 111–115; *Mikko Juva*, Mies etsi vapautta. L. P. Tapanisen elämä (Pieksämäki 1989), 197–210; *Vuollo* 1999, 159–161.

Myös 1990-luvulla avautuneet mahdollisuudet evankeliumin julistustyöhön Venäjällä ja Baltiassa ovat lisänneet erityisesti Rauhan Sanan ryhmän ja esikoislestadiolaisten vuorovaikutusta. SRK-vanhoillisuuden "liennytyks" 1980-luvun alusta alkaen on myös merkinnyt entistä avoimempaa asennetta mm. lestadiolaisuuden historian tutkimuksessa ja Pohjois-Suomen seurakuntaelämässä. Tämä avoimuus ei ole kuitenkaan tarkoittanut sitä, että suuntaa muista ryhmistä erottava seurakuntakäsitys olisi sinänsä murtunut. Asioiden kohtaamisen ja esittämisen tapa on muuttunut avoimemmaksi ja leppoisammaksi.

Samalla kaikissa suuremmissa lestadiolaisuuden ryhmissä on käyty voimakastakin sisäistä keskustelua erilaisista dogmaan ja perinteeseen liittyvistä kysymyksistä. Laestadiuksen juhluvuonna 2000 pystyivät herätysliikkeen suurimmat osaryhmät kohtaamaan asiallisessa ja aikaisempaa avoimemmassa ilmapiirissä.

Sen sijaan pohjoismaiden evankelis-luterilaisten kirkkojen yleinen kehitys on tuonut uusjakoa myös lestadiolaisryhmiin – sekä ryhmien välille että niiden sisälle. Oulun piispanvaalin toisen kierroksen asetelmassa 27.11.2000 voitiin nähdä SRK-vanhoillisuuden ja kirkollisen, "Tornionjokivarren lestadiolaisperinteen" välinen kamppailu. Yleiskirkolliset kysymykset jäivät osittain tämän "pohjoisen ulottuvuuden" varjoon. Tämäkin näkemys on totta vain osittain. SRK-vanhoillisuuteen lukeutunutta, vaalissa toiseksi tullutta piisapakandidaattia Keijo Nissilää tukivat myös eräät Elämän Sanan ryhmän ja rauhansanalaiset vaikuttajat. Asetelma ei siis ollut SRK vastaan muut lestadiolaiset, sillä myös kokonaiskirkkoa koskevilla teologisilla kysymyksillä oli monille valitsijoille oma merkityksensä.

Suomen kirkkopoliittisessa asetelmassa lestadiolaisryhmien rooli ei ole yksiselitteinen eikä asenteita voida mitata aina yhdellä muuttujalla. SRK-vanhoillisuuden positio on seurakuntakäsityksestä johtuen täysin omalakinen. Elämän Sanan ryhmä ja uusiheräys ovat valtaosaltaan mukautuneet kansankirkon yleiseen kehitykseen. Samansuuntaista kehitystä on jonkin verran myös Rauhan Sanan ryhmässä, erityisesti sen suomenkielisessä osassa. Kokonaisuutena ottaen Rauhan Sanan ryhmä ja varsinkin sen ruotsinkielinen siipi (LFF) sekä esikoislestadiolaisuus voidaan sijoittaa herätysliikkeiden "tunnustusrintamaan". Tulevaisuus osoittaa, miten selkeä jakautuma kansankirkon ja ns. tunnustavan

kirkon kesken eri lestadiolaisryhmissä muodostuu. Tämä kehitys on osaltaan vaikuttanut jo nyt lestadiolaisryhmien keskinäisiin suhteisiin sekä ryhmien sisäiseen kontestaatioon. Lestadiolaisen elämänliikkeen erityispiirteet ja "pohjoisen ulottuvuuden" omalakisuus merkinnevät kuitenkin tulevaisuudessakin liikkeelle "omaa lentokorkeutta" Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ja sen sisäisessä rintamanmuodostuksessa.

LYHENTEET

Diss. = akateeminen väitöskirja

HYTTK = Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto

JTA = Jouko Talosen lestadiolaisuuden tutkimusarkisto (Vantaa & Vähäkyrö)

LFF = Laestadianernas fridsföreningars förbund

Ore = Oregon

SKHST = Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia

SLLH = Suomen lähetysseuran lestadiolainen haaraosasto

SLS = Suomen lähetysseura

SRK = Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys

Tässä yhteydessä lausun kiitokset teol. yo Marko Sagulinille, joka on piirtänyt tämän artikkelin kuviot. Kuvion *Pohjois-Amerikan lestadiolaisuuden suuntamuodostus* laadinnassa sain apua myös Pohjois-Amerikan lestadiolaisuuden vaiheita tutkineelta pastori Tuomas Palolalta (Jyväskylä).

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Lähteet

1. Painamattomat lähteet

Jouko Talosen lestadiolaisuuden tutkimusarkisto (JTA)

Lestadiolaisuutta koskevia käsikirjoituksia ja muistiinpanoja.

[Käsikirjoituksia ei eritellä erikseen tässä yhteydessä].

2. Painetut lähteet

Kirkkoväylä-Meän Tornionlaakso 2000

Perusta 2000

Rauhan Sana 2000

Vartija 1997

Kirjallisuus

Havas, Wäinö: *Lestadiolaisuuden historia pääpiirteissään*. Oulu 1927.

Hepokoski, Warren: *The Laestadian Movement: Disputes and Divisions 1861–1997*. Painamaton tutkielma [Culpeper, Virginia]. JTA 1997.

Juva, Mikko: *Mies etsi vapautta. L. P. Tapanisen elämä*. Pieksämäki 1989.

Kulpakko, Toivo: *Lestadiolaisuuden yhdeksän suuntaa*. -Vartija 5–6 / 1997.

Lohi, Seppo: *Pohjolan kristillisuus. Lestadiolaisuuden leviäminen Suomessa 1870–1899*. Diss. Oulu 1997.

Raittila, Pekka: *Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia*. SKHST 74. Helsinki 1967.

Lestadiolaisuus. -Mitä. Missä. Milloin 1981. Helsinki 1980.

Tikkatie väylän poikki. Tornionlaakson saarnaajista ja seuratoiminnasta ennen toista maailmansotaa. - Tornionlaakson vuosikirja 1982. Tornio 1982.

Saarnivaara, Uuras: *Vanhoillisuuden hajaantumisen historiaa Amerikassa ja Suomessa*. Oulu 1950.

Särkiniemi, Seppo: *Vanhoillislestadiolaisuus kasvavassa suurkaupungissa (1945–1988)*. - Hyvän Paimenen hoidossa. Helsingin Rauhanyhdistys 100 vuotta. Oulu 1988.

Talonen, Jouko: *K. A. Lohi uskonnollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma*. HYTTK 1979.

- *Suomen lestadiolaisuuden osaryhmät*. - Perusta 1 / 2000.

- *Lestadiolaiset ryhmät*. - Kirkkoväylä-Meän Tornionlaakso 8 / 10.8.2000.

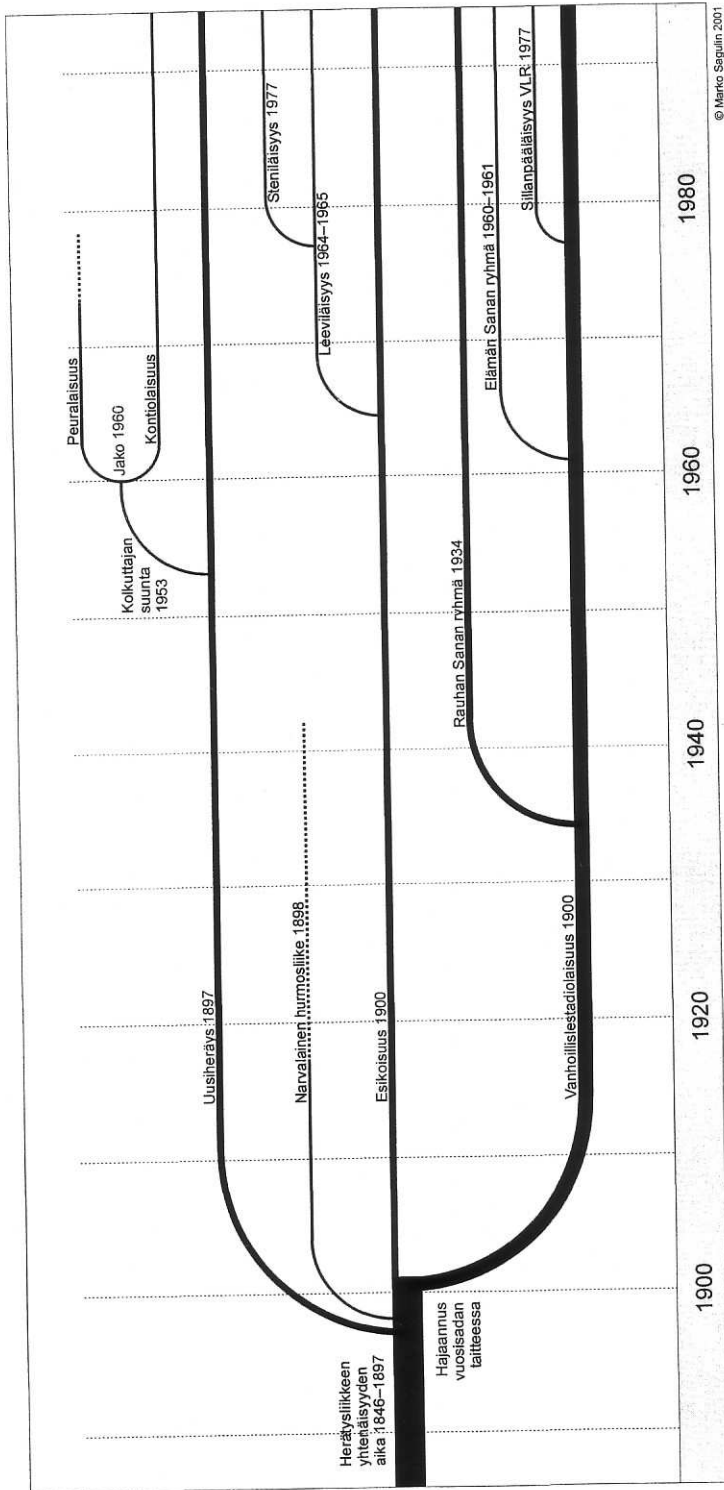
– *Lestadiolaisuuden nykytilanne.* - Tornionlaakson vuosikirja 2000.
Tornio 2000.

Viljanen, Paavo: *Wäinö Havas. Hengen ja miekan mies.* Porvoo & Helsinki
1943.

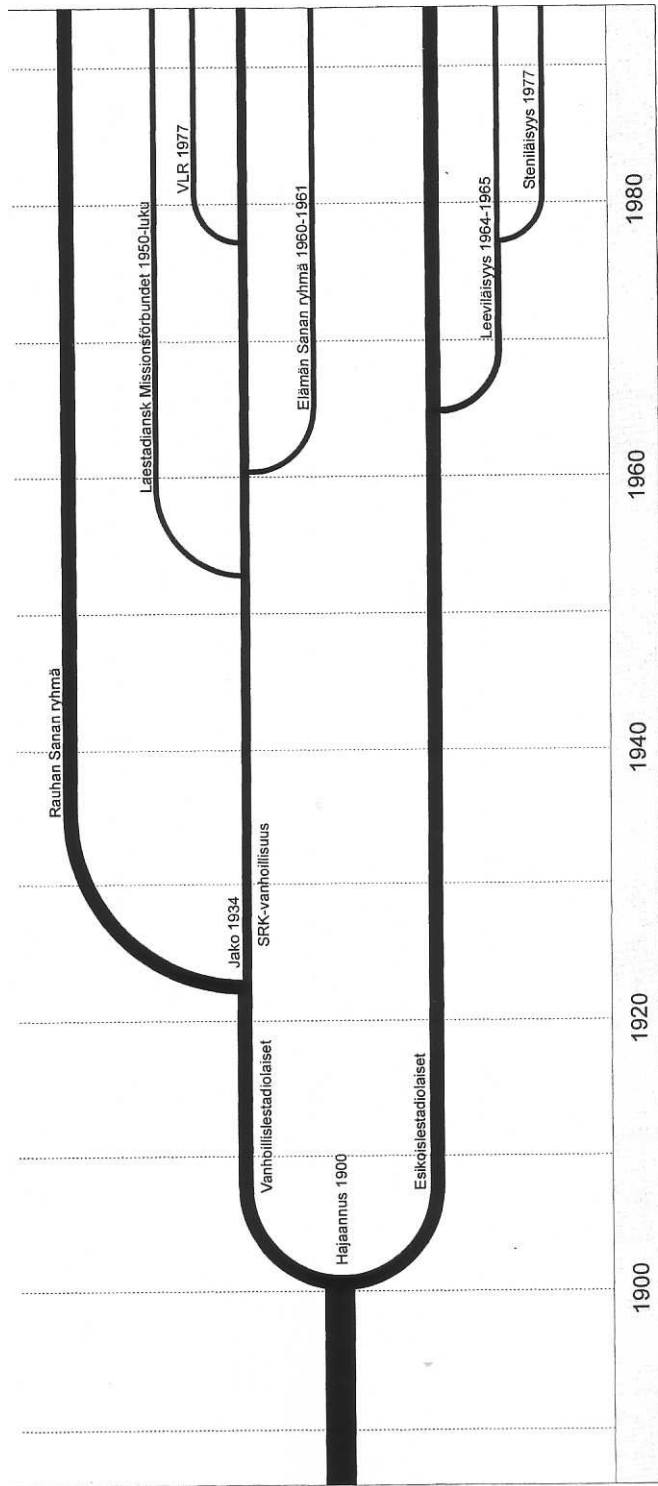
Vuollo, Martti: *Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963.* Studia Historica
Septentrionalia 37. Diss. Rovaniemi 1999.

Taulu 1**LESTADIOLAISUUDEN 18 RYHMÄÄ 2001**

Ryhmä	Kannatusalueet	Lehdet	Kannatusarv.
SRK-vanhoillisuus	Suomi, Ruotsi, Venäjä Viro, Saksa, USA, Kanada	Päivämies Siionin Lähetyslehti Siionin Kevät Voice of Zion	115 000
Esikoislestadiolaisuus	Suomi, Ruotsi, Norja USA	Rauhan side Fadersrösten [Ruukku]	25 000
Rauhan Sanan ryhmä	Suomi, Ruotsi, Norja USA, [Nigeria, Guatemala, Intia, Pakistan]	Rauhan Sana Zion Missionstidning Sions Blad Christian Monthly Where He Leads... Blagaja Vest	24 000
Töröläläiset - sillanpääläiset	USA, Suomi, Ruotsi	Greetings of Peace Armon ja Rauhan Tervehdys	4 000
Uusiheräys	Suomi, Norja	Lähetäjä	3 000
Pollarilaiset (Independent Apostolic Lutheran Church)	USA	Newsletter	3 000
Lyngenin suunta: "fundamentalistit"	Norja	-	1 200
Lyngenin suunta "liberaalit"	Norja	Under Vandrigen	800
Auneslaiset pollarilaiset	USA	-	600
Elämän Sanan ryhmä (ns. lest papislinja)	Suomi, Ruotsi, Norja	-	300
Leeviläiset	Suomi, Ruotsi	-	200
Leskisläiset (Hans Nilssen -riktningen)	Ruotsi, Norja	-	?
Lyngenin suunta separatistit	Norja	-	50
Salmelalaiset pollarilaiset (Davidites)	USA	-	50
Lyngenin suunta: Egil Gundersenin ryhmä	Norja	-	40
Hankalaiset pollarilaiset (Melvinites)	USA	-	25
Steniläiset	Suomi	-	20
Kontiolaise			

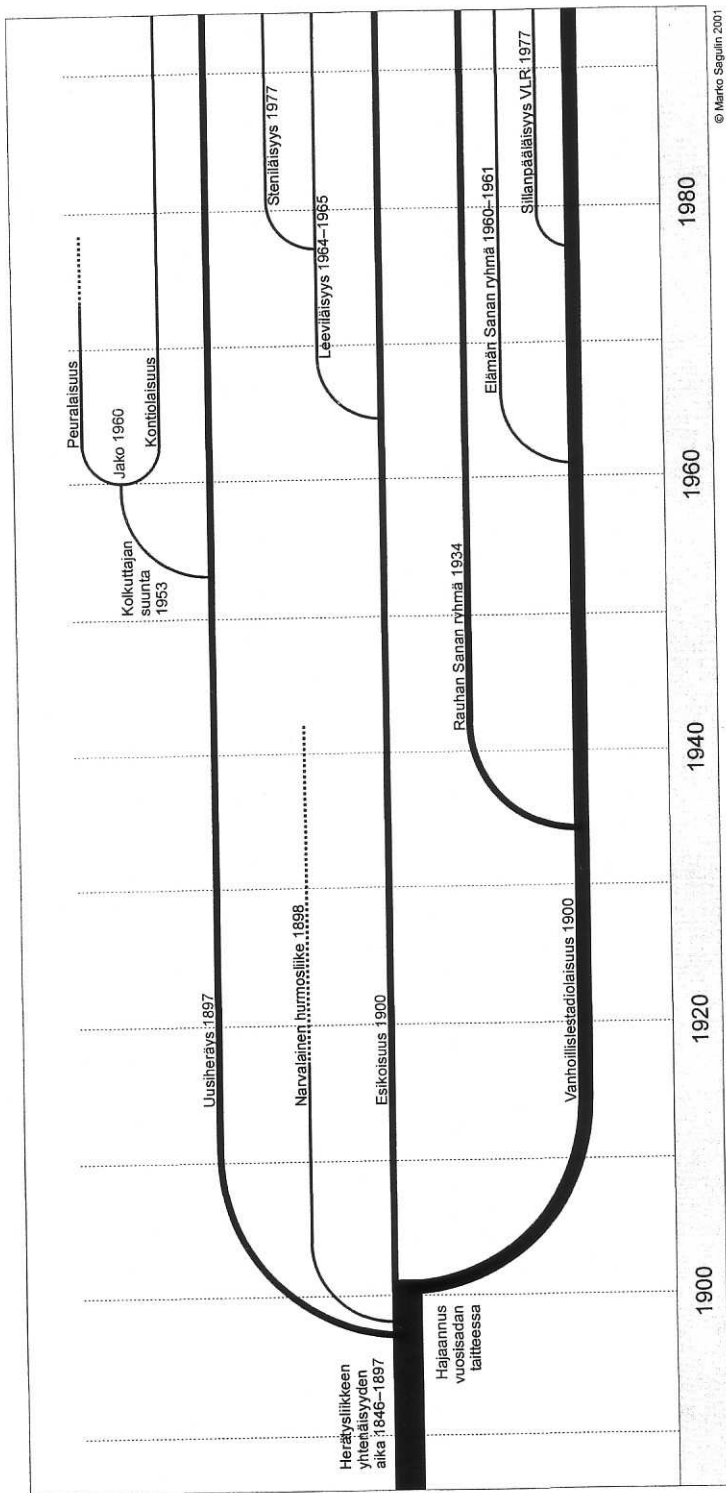

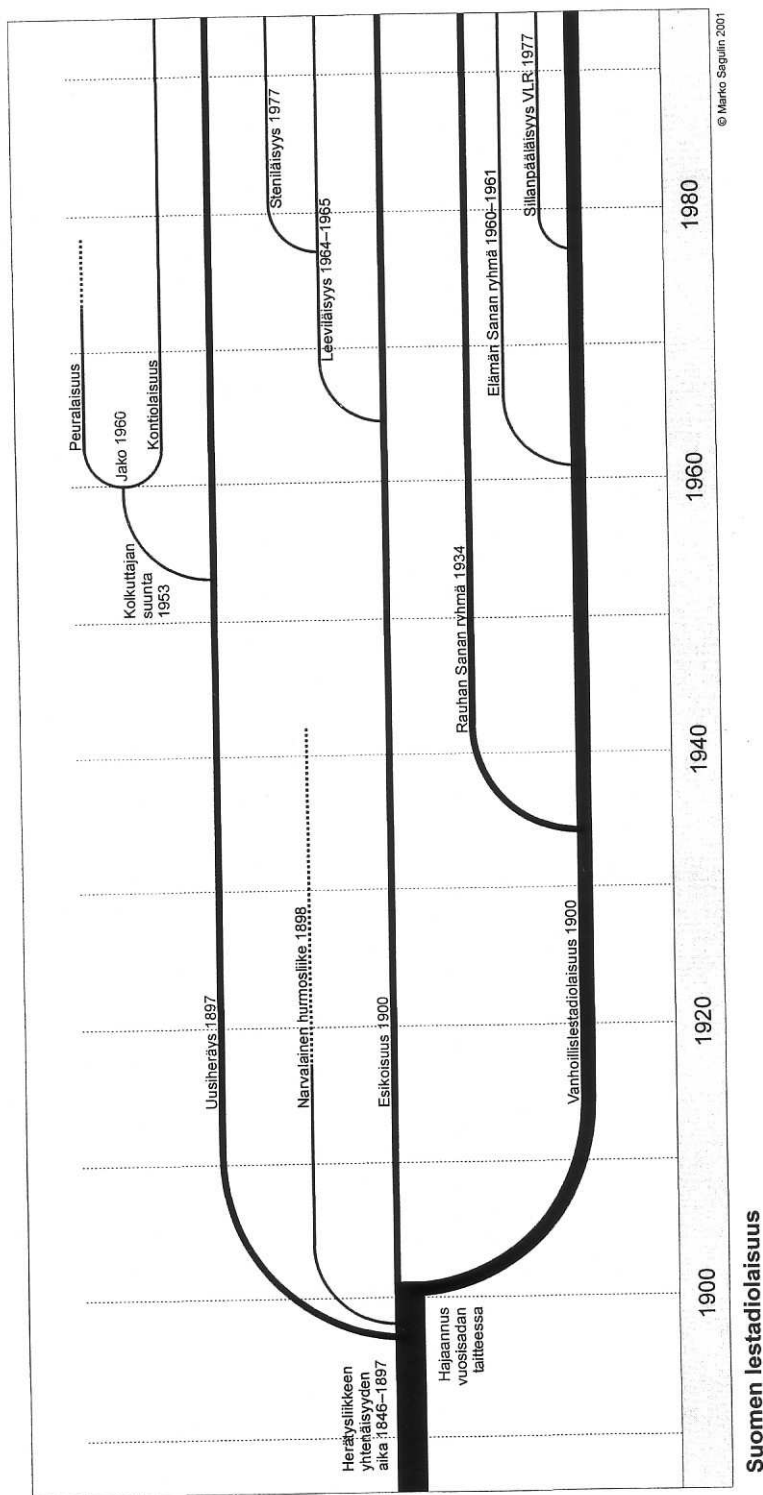
Suomen Iestadiolaisuus

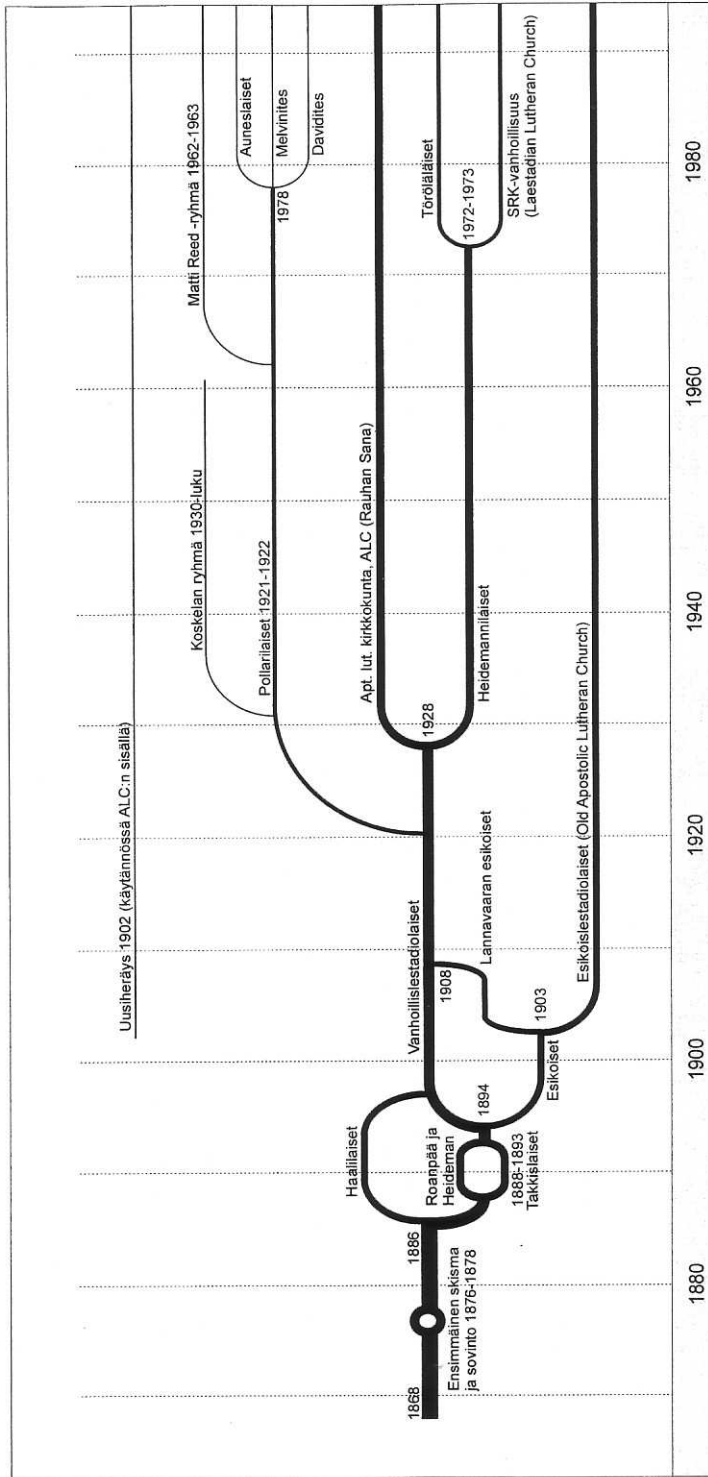

Pohjois-Ruotsin lestadiolaisuus

© Marko Saigulin 2001

© Marko Saguin 2001

Pohjois-Amerikan lestadiolaisuus